

Lekce 6

Buozus

Go Máhtte boahtá sotnabeaivve Biret-Inggá lusa, son gáddá álggos, ahte nieida čieru. Biret-Inggás oainnat golget čalmmit ja njunni. Son nissu njuni ja lea nu buozus.

- Mii dus lea? jearrá Máhtte.
- In dieđe. Oaivi lea nu bávččas, čoavjedávdage dáidá leat.
- Leago feber?
- Várra lea, go lean nu veajuheapmi ja goalun.
- Leatgo riingen doaktárii?
- In leat.
- De galggat dalán riinnet. Mun ozan nummira ja don šiehtat áiggi.

Máhtte riinge buohcevissui, muhto Biret-Inggá lea nu buozus, ahte son ii veaje hállat. Nuba Máhtte hállá doaktáriin ja Biret-Inggá galgá vuolgit seammás johtui.

- Boahtti dalán, dadjá doavttir.

Máhte biila lea šiljus ja soai mannaba biillain.

Doavttir dutká Biret-Inggá ja jearrá:

- Gokko dus lea bávččas? Leago dus nuorvvu, go njunni nu golgá?

Biret-Inggá čieru, ahte sus lea čoavji bávččas. Njunni golgá measta oppa áigge. Feberge dáidá leat.

Doavttir jearrá, leatgo Biret-Inggás láhtteránut, leatgo eal'lit, leatgo dálus ollu gavjjat. Son dadjá, ahte Biret-Inggás sáhtta leat allergiija. Biret-Inggá ii jáhke, muhto doavttir áigu dutkat ášši ja nu son váldá vara, addá dálkasiid ja lohká vel:

- Muite váldit dálkasa id'đes ja eahkes. Vahku geažes boadát fas deike, moai gehčče, mii varas lea. Ja go boadát, de it oaččo borrat id'đes. Amma nu?
- Na juo, in mun bora.

Máhtte áigu boahit Biret-Inggá lusa dikšut su. Máhtte boahtá iežas etniin ja oappáin Biret-Inggá geahčai ja sii basset láhttiid ja vuššet biepmu. Biret-Inggá ii sáhte borrat. Sus ii leat borranmiella.

- Mun geahčan ihttin, jos dalle sáhtán borrat.
- Galgágo buktit juoidá, go mii boahit?
- Na ii, giitu. Máhtte, boađe ja govčča mu, mun nu goalun.

Máhtte dikšu Biret-Inggá, vuoš'šá sávta ja addá dálkasiid. Biret-Inggá lea nu buozus, ahte son gáddá Máhte eadnin ja čuorvu su. Id'đes sus lea čoavji ain hui bávččas, iige sus leat buorre dilli. Máhtte lea fuolas ja riinge fas doaktárii.

- Buorre beaivi, dáppe lea Sarre Máhtte. Mun riingen, go Aikio Biret-Inggá lea ain nu fuotnin. Sus lea ain čoavjige hui bávččas. Son gáddá mu iežas eadnin. Mun lean nu fuolas.
- Riinge ámbulansa ja buvttu su dalán deike!

Slovíčka

buozus	/puocus/	nemocný
gáddit – gáttán	/kädtiih(t) – käättään/	myslet, domnívat se
álggos	/aa'lkkos/	nejdříve, prve
čierrut – čierun	/čierruuh(t) – čieruun/	plakat
oainnat	/oa'jnnah(t)/	totiž (zkrácené <i>oainnát</i>)
golgat – *golggan	/kolkah(t) – koolkkaan/	téct
čalbmi – čalmmi	/čâlmii – čââlmii/	oko
njunni – njuni	/n'juunnii - n'juunii/	nos
nissut – nisun	/niissuuh(t) – niisuun/	smrkat
nu	/nuu/	tak
oaivi – oaivvi	/öajvii – uäjvii/	hlava
bávčas – bákčasa	/paavhčas – pakčasa/	bolest; bolavý
čoaŋji – čoaŋjji	/čöaŋjii – čuävjjii/	břicho
dávda – dávdda	/tavta – taavtta/	nemoc
feber – febera	/feeper – feepera/	horečka
várra	/vaarra/	určitě
veajuheapmi	/viäjuuhtiäpmii/	nemohoucí, slabý
goallut – goalun	/kualluuh(t) – kualuun/	mít zimmici, třást se zimou
doavttir – doaktára	/tuävhtiiir – töäktäára/	lékař
dalán	/tälään/	hned
ohcat – ozan	/oohcaah(t) – oocaa/	hledat
šiehttat – šiehtan	/šiehtah(t) – šiehtaan/	hodit se; vejít se; dohodnout se
buohcci – buohcci	/pühccii/	pacient
viessu – viesu	/viessuu – viesuu/	dům, obydlí
buohceviessu	/pühceviessuu/	nemocnice
seammás	/siämmääs/	zároveň
johtu	/joohtuu/	chod, pohyb
johtui	/joohtuj/	do pohybu
boahtti	/pöähtii/	pojd'te! (Du2p. imper. od <i>boahtit</i>)
duktat – dutkkan	/tutkah(t) – tuutkaan/	zkoumat, vyšetřovat
gokko	/koo'kko/	kde
nuorvvu – nurvo	/nuorvvuu – nurvo/	rýma
measta	/määsta/	skoro, téměř
oppa áigge	/oo'ppa ää'jkke/	celou dobu
sáhttit	/sähtiih(t) – säähtään/	moci, být schopen
gavja – gavjja		prach
allergiija – allergiija	/allergiija/ ~ /allerkiiija/	alergie
jáhkkit – jáhkán	/jáhkiih(t) – jáähkään/	věřit
ášši – ášši	/ääššii – ääššii/	věc, záležitost (nesklonné!)
varra – vara	/vâarra – vâara/	krev
dálkkas – dálkasa	/taalhkaas – tal ^h kasa/	lék
muitit – muittán	/muji ^h tiih(t) – muujhtään/	vzpomínat, pamatovat si

geažes	/keä'čes/	po (časově)
geahččat – geahčan	/kěähčah(t) – kiähčaan/	dívat se
oažžut – oaččun	/õžžčuuh(t) – uaččuun/	dostat; smět
amma nu?	/ââ'mma nuu/	že?
dikšut – divššun	/tikšuu(t) – tiivššun/	starat se o
iežas	/ie'čas/	vlastní
bassat – basan	/pââssaah(t) – pââsaan/	mýt
biebmu – biepmu	/piěpmuu – piepmuu/	jídlo
miella – miela	/miella – miela/	mysl; nálada
borranmiella	/poorraanmiella/	chuť k jídlu
ihttin	/ihttiin/	zítra
juoga – juoidá	/jue'.a – jüějtää/	něco
gokčat – govččan	/kokčah(t) - koovhčaan/	zakrýt, přikrýt; zavřít (okno atd.)
sákta – sávтта	/sakta – saavhta/	šťáva
ain	/ââ'jn/	stejně
buorre, #buorre	/pue'rre/	dobrý
dilli	/tiillii – tiilii/	stav
fuolla – fuola	/fuolla – fuola/	starost
leat fuolas	/liäh(t) fuolaas/	mít starost
fuotni, #fuones	/fuotnii – fue'nes/	špatný
ámbulansa – ámbulanssa /ampulansa – ampulaanssa/		sanitka

Mluvnice

A. Essiv

Essiv vyjadřuje časově omezený či předpokládaný stav, vlastnost či identitu:

<i>Máhtte veal'lá seanggas <u>buohccin</u>.</i>	Máhtte leží na posteli nemocný.
<i>Čuohpa dan <u>bihtán</u>.</i>	Rozstříhej to na kousky. (<i>bihtá</i> 'kousek')
<i>Ingá bargá <u>čál'lin</u>.</i>	Ingá pracuje jako sekretářka.
<i>Mun jáhkán su <u>čeahppin</u>.</i>	Věřím, že je šikovný.
<i>Mun gádden dan <u>somán</u>.</i>	Myslel jsem, že to bude fajn.
<i>Mun gádden su <u>Máhtten</u>.</i>	Myslel jsem, že je to Máhtte.
<i>Mun barggan <u>oahpaheadjin</u>.</i>	Pracuju jako učitel.
(srov. <i>Mun lean <u>oahpaheadji</u>.</i>	Jsem učitelem.)

Při tvorbě essivu se postupuje u všech jmenných typů stejně:

SgNom + koncovka *-n* tai *-in*.

Pokud základní tvar slova končí na vokál, použijeme koncovku *-n*; pokud na konsonant, použijeme koncovku *-in*. Pro připojení koncovky essivu se používá i ten základní tvar slova, v němž došlo ke ztrátě konsonantu. Tam, kde konsonant zůstal, dochází k úpravě jeho kvality jako v jiných pádech:

mánná 'dítě' > *mánnán* *gávpot* 'město' > *gávpogin*

<i>čál'li</i> ‘sekretářka’ > <i>čál'lin</i>	<i>fiskat</i> ‘žlutý’ > <i>fiskadin</i>
<i>bivttas</i> ‘oblečení’ > <i>bivttasin</i>	<i>beana</i> ‘pes’ > <i>beanan</i>
<i>boaris</i> ‘starý’ > <i>boarisin</i>	<i>eana</i> ‘země’ > <i>eanan</i>

Essiv nemá zvláštní plurálový tvar, jeho jediný tvar se používá s významem plurálu i singuláru:

<i>Gádden du boazoolmmožin.</i>	Myslel jsem, že jsi sobí pastevec.
<i>Gádden din boazoolmmožin.</i>	Myslel jsem, že jste sobí pasteveci.

B. Perfektum (čas předpřítomný)

V sámštině se perfektum tvoří perifrasticky za pomoci slovesa *leat* ‘být’. Významové sloveso je ve stejném tvaru jako v záporné větě s predikátem v preteritu (viz lekci 5). Tvar významového slovesa se proto nazývá participium perfektum:

<i>mun lean vuoš'šan</i>	vařil jsem / vařím
<i>don leat vuolgán</i>	odešel jsi / jsi na odchodu
<i>son lea dolvon</i>	odnesl
<i>moai letne váldán</i>	ve dvou jsme si dali / si dáváme
<i>doai leahppi geahččan</i>	ve dvou jste se dívali / se díváte
<i>soai leaba oahppan</i>	ve dvou se učili / se učí
<i>mii leat oaidnán</i>	viděli jsme
<i>dii lehpēt fitnan</i>	šli jste
<i>sii leat čuohppan</i>	uřízli

Sloveso *leat* má však výjimečně dva různé tvary pro préteritní zápor a perfektum:

<i>mun in lean...</i>	nebyl jsem...
<i>mun lean leamaš...</i>	(byl) jsem...

C. Konsonantní zesílení

V sámštině se v rámci konjugace vyskytuje tzv. konsonantní zesílení: v některých tvarech může mít sloveso i stupeň III, přestože u něj jinak dochází k pravidelnému střídání stupňů II a I:

<u>III: -htt-</u>	<u>II: -ht-</u>	<u>I: -đ-</u>
<i>boahtti!</i>	<i>boahtit</i>	<i>boadán</i>
‘pojd'te (2)!’	‘přijít’	‘přijdu’

D. Imperativ 1. a 2. osoby duálu a plurálu

Imperativ 1. a 2. osoby duálu a plurálu se tvoří následovně:

<u>Du1p:</u>	konsonantní zesílení + vokalická změna (všechny vokály > <i>u</i>)
<u>Du2p:</u>	konsonantní zesílení + vokalická změna <i>a</i> > <i>i</i>
<u>Pl1p:</u>	narovnání diftongu + vokalická změna (všechny vokály > <i>o</i>) + znak <i>-t</i>
<u>Pl2p:</u>	narovnání diftongu + vokalická změna (<i>a</i> > <i>e</i> , <i>i</i> > <i>e</i> , <i>u</i> > <i>o</i>) + znak <i>-t</i>

	Duál	Plurál
<i>jearrat</i> 'ptát se'	> <i>jear'ru</i> 'ptejme se! <i>jear'ri</i> 'ptejte se!'	<i>jerrot</i> 'ptejme se! <i>jerret</i> 'ptejte se!'
<i>boahtit</i> 'přijít'	> <i>boahttu</i> 'pojd'me! <i>boahtti</i> 'pojd'te!'	<i>bohtot</i> 'pojd'me! <i>bohtet</i> 'pojd'te!'
<i>goarrut</i> 'šít'	> <i>goar'ru</i> 'šijme! <i>goar'ru</i> 'šijte!'	<i>gorrot</i> 'šijme! <i>gorrot</i> 'šijte!'

Pokud ve slovese dochází ke střídání mezi stupni III a II, konsonantní zesílení nemůže nastat:

	Duál	Plurál
<i>geahččat</i> 'dívat se'	> <i>geahčču</i> 'hled'me! <i>geahčči</i> 'pohled'te!'	<i>gehččot</i> 'hled'me! <i>gehččet</i> 'pohled'te!'
<i>vuolgit</i> 'odejít'	> <i>vuolgu</i> 'pojd'me! <i>vuolgi</i> 'odejděte!'	<i>vulgot</i> 'pojd'me! <i>vulget</i> 'odejděte!'
<i>láibut</i> 'leipoa'	> <i>láibu</i> 'pečme! <i>láibu</i> 'pečte!'	<i>láibot</i> 'pečme! <i>láibot</i> 'pečte!'

Užití. Imperativ v první osobě se užívá pro výzvu:

<i>Vuolgu gávpái.</i>	Pojd'me do obchodu. (my dva)
<i>Vulgot Sápmái.</i>	Pojed'me do Laponska. (my tři a víc)
<i>Man'nu sávdnái.</i>	Pojd'me do sauny. (my dva)
<i>Vuš'šot gáfe.</i>	Uvařme kávu. (my tři a více)

Nota bene: V mnohých dialektech dochází ke konsonantnímu zesílení i v imperativních tvarech plurálových:

jer'rot 'ptejme se!
jer'ret 'ptejte se!
bohttot 'pojd'me!
bohttet 'přijďte!
gor'rot 'šijme!
gor'rot 'šijte!'

Cvičení.

1. Přečti si text a odpověz na otázky s pomocí uvedených slov. Podtržená slova jsou preteritní tvary.

<i>allat, #alla</i>	vysoký	<i>lahka</i>	blízko
<i>-áigásaš</i>	-letý	<i>liekkas, #liegga</i>	teplý
<i>dálá</i>	současný	<i>luohkká</i>	kopec
<i>dálostallat</i>	bydlet ("talostella")	<i>oktiibuot</i>	celkem
<i>dárbbášit</i>	potřebovat	<i>olgeš</i>	pravý (opak levého)
<i>diibmá</i>	loni	<i>ovddeš</i>	bývalý
<i>gáhhtu</i>	ulice	<i>riegádit</i>	narodit se
<i>gurut</i>	levý	<i>vuollegaš, #vuollegis</i>	nízký

Text: Gos Máhtte ja Injá orruba?

Issát, Biret, Ánde ja Márjá háleštit.

- Diehtibeahttigo, gos Máhtte ja Injá orruba?
- Dat orruba dáppe Guovdageainnus, Hánnoluohkás.
- Gokko? Hánnoluohká alde vai vuolde?
- Na Hánnoluohká alde. Oaidnibeahttigo don rukses dálu doppe luohká alde?
- De oidne.
- Dat lea gávpi. Sudno dálle lea dan gávppi duohken.
- Man ivdnás dálle sudnos lea?
- Dat lea ruškat. Gáhhtu gal lea čáhppat. Das lahka, olgeš gieđa bealde, ii go gurut gieđa bealde, lea ránes stohpu. Šiljus láve leat vel vilges biila.
- Velgo doai dálostallabeahhti dáppe Guovdageainnus?
- Ean dálostala šat. Ean moai orron dáppe go dušše jagi. Dál moai dálostalle Kárášjogas.
- Gos doai dáppe oruide?
- Moai oruime dás lahka. Duon alla viesu duohken. Doppe lea unna vuollegaš dálle, mii ii lean gal nu liekkas.
- Makkár dálle dudnos lea Kárášjogas?
- Na dál munnos gal lea liegga dálle. Dakkár ođđaáigásaš dálle.
- Galle lanja das leat?
- Das leat orrunlatnja, gievkkan, hivsset, sávni ja golbma oadđinlanja.
- Dathan lea stuorra dálle!
- Moai dárbbášetne dál stuorra dálu. Miihan leat oktiibuot njeallje olbmo ja vel beana ja bus'sá. Moai oaččuime diibmá nuppi nieidda. Vuosttas riegádie golbma jagi dás ovdal.

1. Gos Issát, Biret, Ánde ja Márjá leat go sii hállet?
2. Gos Máhte ja Inggá dálle lea?
3. Makkár dálut Máhte ja Inggá dálu lahka leat?
4. Gos Ánde ja Márjá orruba dál?
5. Makkár sudno dálá dálle lea?
6. Manin soai dárbbášeaba nu stuorra dálu?

2. Doplněte daná slova ve vhodném tvaru a přeložte.

- a. Máhtte njoarrá gáfe /gohppa/ _____.
- b. Mun máhtán čállit /sámegiella/ _____.
- c. Jovvna gáttii Bireha mu /oabbá/ _____.
- d. Dusgo leat guokte /biila/ _____?
- e. Soai vuodjiba duoddarii /mohtorgielká/ _____.
- f. Áhčči finai /gávpi/ _____ ja osttii /vuodja/ _____ ja /márfi/ _____.
- g. Dat /girji/ _____ ii gal lean buorre.
- h. Mun liikon /beana/ _____ ja maid /bussá/ _____.
- i. Ánde vulggii /duottar/ _____ čuoigat.
- j. Bijatgo /mielki/ _____ dahje /sohkar/ _____ gáffii?
- k. Manin it viečča /gahpir/ _____ ja /jáhkka/ _____, go goalut?
- l. Febera sáhtta dikšut /dálkkas/ _____.
- m. Máret ii lean ikte /ruoktu/ _____.
- n. Mun oidnen min /šillju/ _____ njoammila.
- o. Min beana láve ciellat ('štěkat') /njoammil/ _____.
- p. Mun áiggun mannat eahkes gallestallat /Niillas/ _____.
- q. Gosa don leat bidjan mu /gáma/ _____?
- r. Inggá guovttos orruba /Ohcejohka/ _____.
- s. Moai bohte /duorastat/ _____ /don/ _____ geahčai.

3. Jak řekneš sámsky, když chceš, aby...

- ...se okno zavřelo?
- ...se šlo na kávu?
- ...se šlo večer do města?
- ...se dívalo na televizi?
- ...se dnes vařila lososí polévka?
- ...se v obchodě koupil sýr?
- ...se koupilo nové auto?
- ...se studovala sámština?
- ...se jelo do Laponska?
- ...se zůstalo doma?
- ...se spalo?

Ke každé variantě napiš pět vět, jejich predikáty budou v imperativu Sg1p, Du1p, Du2p, Pl1p, Pl2p.